

A HOLOKAUSZT „KEDVES” ARCA. DR. SZÁNTÓ ENDRE MUNKASZOLGÁLATOS NAPLÓJA ÉS FÉNYKÉPEI 1940-BŐL

ANDRÁS LÉNÁRT

LÉNÁRT, András: The “Sunny” Side of the Holocaust. Dr. Endre Szántó’s and Dr. Ervin Szántó’s Diary and Photoalbums from their Forced Labour Service, 1940, 2021, Vol. 3, Issue 2, pp. 83 – 95. DOI: 10.17846/CEV.2021.03.2.83-95.

ABSTRACT: In my paper I will analyze an interesting and ambiguous source of the Holocaust that reveals how serious the endeavour of the Jewish people was to form part or to belong to the Hungarian society. Even during their forced labour service in 1940, they tried to show the quasi-normality of their status by taking photos together with their guards and putting these pictures in scrapbooks. I will also emphasize the importance of correctly interpreting the photos of the Holocaust that do not depict the brutality of the situation.

KEYWORDS: Forced labour service for Jews. Photography. Diary. Social norms. Conformity.

Írásomban 1940-ben készült fényképek segítségével mutatom be a zsidó származású magyar állampolgárok teljes, minden más elképzelést háttérbeszorító azonosulását a magyarsággal. A tanulmány felsevezésében a beilleszkedés és emancipáció folyamatának lépéseit ismétlem át, majd a kötelező munkaszolgálat alatt készült fotósorozat és a képek jelentését árnyaló napló bemutatására térek rá.

A magyarországi zsidóság a 19. század közepétől többféle élet- és csoportstratégiát követett. Témánk szempontjából nem is annyira a vallási megosztottság (neológ, ortodox, status quo ante) érdekes, hiszen gyakran egycsaládon belül két-három generáció alatt életmódváltozással bekövetkezett a vallás jelentőségének csökkenése, sokszor szimbolikussá válása, vagy teljes elhagyása. A neológ irányzat törekedett leginkább a modern élet változásait összehangolni a hagyományos vallási kötelezettségekkel, melynek része volt a paraszti népviseletből való „kivetkőzés”-sel rokonítható tradicionális ruhaviselet és más külsőségek elhagyása. Ez nem jelenti azt, hogy az ortodoxia megrekedett volna valami idejétmúlt, elmaradott „középkori” szinten. Az ortodoxok sem éltek Magyarországon elkülönült gettókban, ők ugyanúgy a magyar társadalom tagjainak, magyaroknak tekintették magukat. Az egyéni és közösségi emancipációt hozó liberális korszak a 19. század végén a jogalkotás révén utat nyitott a zsidók teljes egyenjogúságához és önszerveződéséhez. A zsidók társadalmi elfogadottsága korántsem volt ilyen egyértelmű: a tiszaezlári vérvád következtében fellobbanó antiszemita hangulat és az Antiszemita Párt jelentkezése (1883) megmutatta, hogy a politikai elit konszenzusa ellenére megmaradtak és működnek azok a beidegződések, amelyek a zsidók kirekesztését, elutasítását követelik. Erre az első világháborús vereség, és az új, lassan konszolidálódó Horthy-rezsim biztosított széleskörű lehetőséget. Az 1920-as Numerus clausus törvény a jogegyenlőséget felmondva egyértelműen a zsidók ellen irányult, úgy hogy a magukat magyarnak tartó zsidókat etnikai kisebbségként, a magyarságtól különböző „fajként” határozta meg (Kovács 2012).

A zsidó szervezetek és a jogegyenlőség hívei tiltakoztak ugyan, de a nemzetközi jogi beavatkozási felajánlásokat elhárították, mondván, azzal is csak az antiszemitizmust táplálnák. Ehelyett ők maguk, óvatos és lojális politizálással próbálták a kormányzatot diszkriminatív intézkedéseik átgondolására és visszavonására készíteni. A családok tehetségük szerint külföldön taníttatták

gyermeküket vagy kénytelen-kelletlen lemondtak a felsőfokú végzettség megszerzéséről. Fontos megjegyeznünk, hogy a zsidó lányok lehetőségei fiútestvéreiknél is korlátozottabbak voltak (Karádi – Szapor 2021).

A többségi társadalomhoz, a magyarsághoz tartozás igénye nemcsak a társadalmi szerepvállalás tekintetében, vagy retorikai szinten a kormányzat nyílt támogatásában és dicséretében, az amúgy betiltott cionizmus elítélésében érhető tetten. A zsidó családi fotóhagyatékokban fellelhető a mindennapi, gyakran a polgári életformát és a szabadidő eltöltését megörökítő képei mellett az ünnepségek, az iskolai rendezvények fotóin a kor divatos, hangsúlyozottan magyaros leány és fiúöltözetek is gyakorta felbukkannak. A holokauszt fotográfiájának egyik legmeggrázóbb képe, az auschwitzi rámpák mellett készült, két fiút Bocskai sapkában és magyaros *Attila* kabátban ábrázoló fotó.¹

Fotó 1 Jakab Lili két testvére bocskai kabátban sárga csillaggal
(holokausztfoto.hu, Auschwitz Album)

A testvérek idegenkedő, fancsali képe és szép ünnepi ruhája azért kontrasztos, mert azt valószínűleg addig ünnepi alkalmakra vették fel. Zsúfolt marhavagonokban megérkezni Auschwitzba minden volt, csak ünnep nem. Ugyanakkor felfoghatjuk úgy is, hogy tudatlanul bár, de legszebb öltözkükben indultak utolsó útjukra. A díszes öltözetük a mögöttük állók egyszerűbb, szegényesebb ruházatával sem harmonizál, emiatt a testvérpár egy pillanatra kiemelkedik, jobban mondva kilóg

¹ A képek az ún. Auschwitz Alumból származnak. 1944 májusában készültek az első, Kárpátaljáról érkező magyar transzportokról. A fényképen az album megtalálójának, Jakab Lilinek a 13 és 15 éves testvérei, Izrael és Zélig látható. Édesanyjukkal és a család többi tagjával együtt gázkamrában gyilkolták meg őket.

a meggyötört emberek közül. A felvétel feszültségét az adja, hogy nézőként tudjuk: az ő sorsuk ugyanúgy megpecsételődött, kiskorúak lévén nem kerülhették el a gázkamrákat.)

Az ikonikus képpel meg is érkeztünk voltaképpeni témánkhoz, a magyarországi holokauszt fotódokumentációjának, ezen belül a munkaszolgálat során készült képek elemzéséhez. Előljáróban megjegyezhetjük, hogy a magyarországi holokausztnak az elmúlt 77 évben sok történeti, irodalmi és művészeti feldolgozása született, a képi ábrázolások feltárásában és feldolgozásában viszont lemaradtunk. A 2019-ben magánkezdeményezésből indított portál, a *holokausztfoto.hu* ezen próbál változtatni.

A nyíltan antiszemita Horthy-korszak nem bővelkedik a diszkrimináció képi ábrázolásában. Az 1919-20-as „fehér terror”, a kommunista üldözés indítékai mögött sokszor zsidóellenesség is meghúzódott, de a gyilkosságokról készült kis számú fotón szereplő áldozatok gyakran beazonosíthatatlanok maradtak, legfeljebb csak sejthetjük, hogy vannak köztük zsidók (Gellért 2019).

Az 1938-tól tömegessé váló zsidóellenes rendeletek alapvetően változtatták meg a célba vett, zsidónak minősített emberek életét, azonban a diszkrimináció szemmel is látható jelei csak az 1944-es német megszállást követő intézkedések – csillagviselés, utcai plakátok, feliratok, falfirkák, továbbá a zsidók számára kijelölt házak, körzetek megjelölése, gettósítás és deportálás – után jelentek meg. Az 1944 és 1945 tavasza közti egy évből is meglehetősen kevés, az ezres darabszámot sem elérő fotó maradt fenn. Egy kivétel akad: az 1939-ben bevezetett munkaszolgálat, a zsidó férfiák kényszermunkája.²

Róluk viszonylag sok – kb. néhány ezer képkockát ismerünk. Nemcsak a zsidóüldözés korai, 1939 és 1941 közötti képi dokumentációja teszi felbecsülhetetlen forrássá, hanem azért is rendkívüliek, mert egy részük mintha vidámságról, a kétkezi munka „becsületéről” tanúskodna.

A fotók viszonylag nagy száma annak köszönhető, hogy az első években a középosztálybeli hobbifotósok magukkal vihatték kamerájukat és legálisan fényképezhettek. Szerencsés esetben egy-egy „muszos” akár több száz felvételt is készíthetett. Nem tudni mennyire fotózhattak szabadon, illetve mennyire voltak óvatosak: a megmaradt fotók többsége derűs vagy semleges hangulatot sugároz. Önmagukban ezek a képsorok megtévesztők lehetnek, mivel a kényszermunka nehézségeit és a munkások megaláztatását rendszerint nem adják vissza. A hazai holokauszt történetének ismerete nélkül a képek alapján torz következtetéseket vonnánk le a zsidóüldözésről, ezért itt is fontos, hogy a fotókhoz narrációt, elemzést illesszünk. Dolgozatomban a munkaszolgálat idején készült fotókról nyújtok gyors áttekintést, majd Szántó Endre felvételeiből mutatok be néhány darabot melléjük téve a fotográfus egyidőben írt naplóbejegyzéseit.

A MUNKASZOLGÁLAT

A munkaszolgálat európai mintára a harmincas évek közepén, Gömbös Gyula kormányának támogatásával indult el Magyarországon. Az első világháború után a helyreállítási, mezőgazdasági munkálatokat az állami kormányzatok amolyan közmunkaként alacsony, de biztos munkabéért hirdették a munkanélküli rászorulóik között. A náci Németország 1935-től már kötelezővé tette fiatal felnőtt nők és férfiak meghatározott csoportjainak a féléves szolgálatot a fizikai munkák elvégzésére. Magyarországon ugyanebben az évben a kormányzati politikát támogató, meglehetősen szélsőséges diákszervezet, a Turul Szövetség szervezett egyetemistáknak és főiskolásoknak nyári „munkatábort”, amely a német példához hasonlóan nemcsak a munkavégzést, hanem a nacionalista, faji ideológia terjesztését és indoktrinációját célozta. A próba sikeresnek bizonyult és a következő évben már országsszerte hirdettek hasonló táborozásokat (Szécsényi

² Nőket csak 1944-ben hívtak be hasonló szolgálatra.

2016, 96). A mozgalom a háború kitörése miatt elhalt, és munkaszolgálat fogalma egy egészen másfajta társadalmi jelenséggel, a faji alapú kirekesztéssel kapcsolódott össze.³

1939-ben ugyanis a honvédelmi törvény (1939/2 tc.) megteremtette annak lehetőségét, hogy a fegyveres szolgálatra alkalmatlan férfiak kiegészítő munkaszolgálatot teljesítsenek, ami a háború küszöbén indokolható lépés volt. Hamarosan azonban egyáltalán nem a fizikai vagy szellemi hátrányok miatt sorozták be a férfiakat, hanem minden politikailag megbízhatatlan állampolgárt, így a nemzeti kisebbségekhez tartozókat (románokat, szerbeket, szlovákokat), a baloldali, munkásmozgalmi személyeket, és vallási alapon diszkriminált „szekták” tagjait is távol tartották a fegyveres szolgálatától. A zsidók besorolása az 1938-as zsidó ellenes törvénykezés beindulásával nem volt kétséges. Ha az említett kritériumokat valamilyen nem tudták volna rájuk alkalmazni, első számú ellenségként, „faji” alapon ők sem ragadhattak fegyvert a haza védelmére. Nem arról volt szó, hogy ők mentesüljenek a frontszolgálat alól, hanem éppen ellenkezőleg, a háborús erőfeszítésből úgy vegyék ki részüket, hogy a legnehezebb munkákat végezzék, lehetőleg a legkisebb anyagi állami ráfordítással és minden megbecsülést kizárva. Idővel bebizonyosodott, hogy az elégtelen ellátmány, a rossz munkakörülmények, később a munkaszázadokat irányító tisztek kegyetlensége és szadizmusa számos ember betegségéhez és halálához vezetett. Egyedül 1944-ben az országosan elrendelt deportálások idején válhatott helyenként a munkaszolgálat „menedékké”. Bár a németek törekedtek az összes magyarországi zsidó összegyűjtésére és elszállítására, a hadseregben szolgálókat katonai érdekre hivatkozva az emberséges tisztek meg tudták menteni a deportálástól. Az emberbaráti cselekedetek azonban nem feledtethetik, hogy több tízezer zsidó munkaszolgálatos pusztult el kisebb részben a harci cselekmények során, nagyobb részt az elégtelen ellátás következményeként, menekülés közben, testi fenyegetés és tömeggyilkosságok, végül deportálások miatt. Mindezért elsősorban a közvetlen parancsnokaik tehetők felelőssé, akik sokszor még feletteseik mérsékletre intő utasításait is figyelmen kívül hagyták (Braham 2015, 369 – 379).

Kanyarodjunk vissza a képekhez és lépünk vissza az időben 1940-be. Az Észak-Erdélyt Magyarországnak juttató második bécsi döntéssel a magyar hadsereg bevonult Románia kijelölt területeire. A hadsereg mozgását követte az év során felállított 60 munkaszázad is. 1940 júliusától 18 és 42 év közötti zsidónak minősített és más, a **nemzethűség szempontjából megbízhatatlan** férfiakat soroztak be, három hónapos szolgálatra (Szécsényi 2014, 2).

A cél a visszacsatolt területeken hátrahagyott és megrongál(ódot)t román katonai objektumok, véderőművek, védőállások és őrtornyok helyreállítása vagy megsemmisítése volt. Nem a védelemre rendezkedtek be, hanem a következő évben a Szovjetunió ellen meginduló magyar hadsereg felvonulási terepét készítették elő Kárpátalján az útépítéssel, a kő- és fakitermeléssel. A vizsgált fotók 1940 őszéről, az első munkaszolgálat idejéből származnak.

DR. SZANTÓ ENDRE FÉNYKÉPALBUMA ÉS NAPLÓJA AZ 1940-ES MUNKASZOLGÁLATÁRÓL

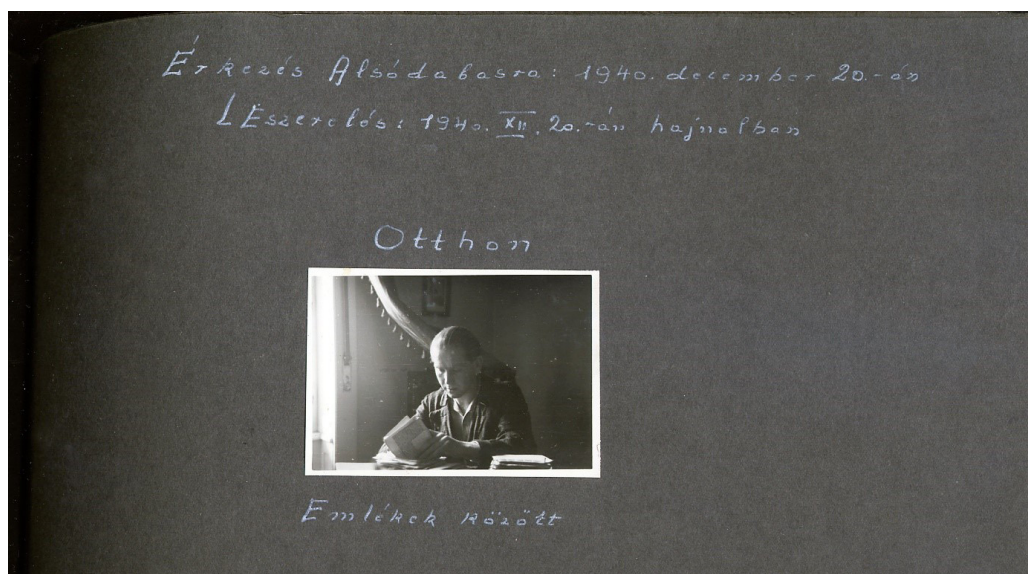
Az akkor 32 éves szanatóriumi orvost és a három évvel fiatalabb Ervin öccsét augusztus 31-én hívták be Alsódabasra. A főváros közeli tanyavilágból néhány hét elteltével egységüket Máramaros vidékére vezényelték.

A Szántó testvérek nemcsak megfelelő ruhával és étellel készültek a szolgálatra, hanem magukkal vitték fényképezőgépjüket és Endre ezen kívül két, naplórásra szánt füzetet is, nem

³ A munkaszolgálat később a kommunista rendszerben változatos formában jelent meg. A fizetetlen „társadalmi” munka, a kommunista szombat intézménye vagy a KISZ tagjainak hirdetett építőtáborok, ahol a fiatalok a fizikai munka elvégzése mellett ideológiai nevelést kaptak mind emlékeztetnek az önkéntes munkaszolgálat elfeledett rendszerére.

sejtve, hogy szorgos tevékenységével a Holokauszt fontos személyes dokumentumait fogja létrehozni.⁴ Rendszeresen, szinte minden nap vezetett naplójában gondolatait, megfigyeléseit és tapasztalatait rögzítette, az utolsó bejegyzés 1940. december 18-ról származik.

A viszonylag ritka tárgyi emlék, a munkaszolgálatot bemutató album furcsa, átmeneti műfajú alkotás. A nyitólapon, ahogy a fényképalbumoknál lenni szokott, olvashatjuk a címet: „Munkatábor”, a dátumot, a helyszínt, a század pontos számát és a beragasztott kép két oldalán a századparancsnok és a zsidó tisztek nevét.⁵

Fotó 2 Szántó Ervin dokumentumait rendezi otthonában
(az album digitális másolata a Holokauszt Emlékközpont birtokában van)

Az oldal alján az alcím „Hová...? Miért...?” azonban bizonytalanságot mutat és kétséget ébreszt. Mi értelme ennek az egésznek? Meddig tart? Ráadásul a nyitóképen két, hagyományos téli viseletbe öltözött, hátukon szegényes batyut hordó román parasztfiú látszik hátulról, amint a havas tájon mennek a magas hegyek között meghúzóódó faluba vezető úton. A kép a természet szépségét, és hegyvidéki rusztikus falusi környezetet ábrázol, a felirattal együtt azonban szorongásra utal: szép, szép, de mit keresünk itt a világvegi elmaradott településen?

Az album képeit átlapozva az a benyomásunk támad, hogy a hangulat nem is lehetett olyan rossz. A képeken reggeli vidám mosakodás, a parasztházak udvara, házi állatok, vályúból ivó lovak látszanak, máshol emberek ülnek asztalok körül és borsót hántanak, máskor a földes, közvetlen utcákon forma- és menetgyakorlatokat tartanak, vagy éppen azt heverik ki a mezőn elfeküdve. Látogatóba érkező rokonok, hölgyvendégek is felbukkannak a képeken, hol szalmabálák tetején

⁴ A dokumentumok digitális másolatait a budapesti Holokauszt Emlékközpont megkapta Szántó Endre családjától, melynek egy részét 2018-ban időszaki kiállítás keretében mutatott be. Az album fényképei a holokausztfoto.hu website-on szabadon hozzáférhetőek.

⁵ Az 1942. évi XIV. Törvénycikk szabályozta újra a munkaszolgálat rendszerét, hatálybalépés után zsidó tisztek rendfokozat vagy karpaszomány nélkül kellett, hogy bevonuljanak, akkor is, ha korábban rendfokozatot nyertek (Idézi: Szécsényi 2014, 3).

bolondozva, hol együtt fogyasztva ebédjüket valamelyik parasztház, ez alkalomra kölcsönként kertjében.

Fotó 3 Szántó Ervin albumának első oldala
(az album digitális másolata a Holokauszt Emlékközpont birtokában van)

Fotó 4 Két tiszt beszélget miközben a munkaszolgálatosok ebédelnek (holokausztfoto.hu)

Fotó 5 Szántó Endre édesanyjával és húgával (holokauszfoto.hu)

Az egész olyan, mintha az 1940-ben kiadott Munkaszolgálatos Kézikönyv ideálja kelt volna életre: „A munkaszolgálatosnak még a kemény, verejtékes munkában eltöltött napjai is telve vannak derűvel, vidámsággal, felejthetetlen élményekkel. A tábori élet a legegészségesebb férfiélet.” (Bereznai és mások, Idézi: Szécsényi 2014, 31).

Csakhogy a szép szavak hamisak és elfedik a békés jelenetek és életképek mögötti társadalmi valóságot. A képek szereplői nem szabad akaratukból lettek munkaszolgálatosok, hanem rájuk kényszerítették a felesleges, indokolatlan együttlétet. Ha jobban megnézzük a Dr. Szántót menetfelszerelésben ábrázoló az otthoni búcsúzkodáskor készült fényképet, a munkaszolgálatosok vegyes életkorú, korántsem jó erőben lévő társaságát, a lepusztult szálláshelyet, a fáradt arcokat és az egyenruha nélküli, sokszor városi öltözkémben dolgozó embereket, akkor már könnyebben átérezzük mennyire értelmetlen és felesleges volt ez a kényszermunka, mely ráadásul meglehetősen kis hatékonysággal működött.

Fotó 6 Munkaszolgálatosok sorszemléje Dabas mellett (holokauszfoto.hu)

Fotó 7 Eisler Gábor munkaszolgálatos fejkendőben (holokaustfoto.hu)

A napló bejegyzései alátámasztják és tovább fokozzák rosszérzésünket.

„Kiosztják a felszerelést, a nemzeti-színű karszalagot, csodálatos, hogy annyi mindennel együtt ezt nem tagadják meg tőlünk. Aztán napiparancs a karszalagkötelező viseléséről, látogatási engedély e hónapi megvonásáról és szigorú utasítás, hogy a legénységet tilos „úrnak” szólítani. Bizonyára nehogy elbázzuk magunkat és úgy viselkedjünk” (Szeptember 9-i naplóbejegyzés átirata: Fekete et al. 2018, 21).

„Végre mégis elindulunk, kínos bosszantó és rendezetlen menetelésben érkezünk a Jenő kertbe. Hűvös, borult reggel van éjszaka fáztunk és még az elkényeztetett embereknek is jól esik a meleg leves. Leültetnek borsót tisztítani. Valahogyan mindenki érzi a dolgok értelmetlenségét. Rendesen, komolyan válogatni és ezzel Gurda László népképviselő vagyonát növelni céltalan és megalázó, viszont szabotálni pedig méltóságunkon aluli. [...] A munkát egy Steinfeld nevű zsidó vezeti. Magas, fekete elhízott, kellemetlenül öblös hangú ember. Állítólagos mérnök, de mikor ezeket összeírták, arra való hivatkozással, hogy nem kamarai tag, nem mert jelentkezni. Nálunk, mint magszakértő szerepel, de mint Pollatsik megállapította ehhez sem ért. Állítólag az Isaszegi táborból hozatta át Koós ruhatáros őrnagy, ennek a munkának a vezetésére. Nincs a táborban egyetlen ember, akinek a magaviselete és modora olyan ellenszenves volna, mint az övé. Júdasként hajtja testvéreit a munkára, közben felállni, dohányozni nem szabad. Megszólításai ’társaság’, itt is ’csürhé’ elégedetlen a teljesítménnyel qualitativ és quantitativ szempontból. Egy alkalommal egy öregember ebéd után elszunnyadt, ezt kiemeltette a szakaszvezetővel és büntetésből megtornáztatta. [...] nemcsak én, hanem hallgatólagosan az egész szakaszunk elhatározta, hogy magaviseletünkkel igyekszünk kiérdemelni az itt levő keresztény tisztek és altisztek elismerését és bebizonyítani, hogy a vádak és rágalmak, melyeket ránk szórnak nem helytállóak” (Szeptember 13-i naplóbejegyzések átirata: Fekete et al. 2018, 22 – 23).

Már ezek a korai, szeptember első felében írt feljegyzések is nyilvánvalóvá teszik, hogy bár az életkörülmények elviselhetőek, de a munkaszázad létrejötte mögött munkálkodó erők, a politikai helyzet drasztikusan megváltozott. A zsidók, köztük a besorozott munkaszolgálatosoknak az elnyomásra adott erőtlén válaszai, az ellenállás hiánya a háború sokszor felhánytorgatott témává vált. Szántó és társai igyekeztek elnyerni őreik elismerését és megbecsülését. Az áldozatokat és

az elkövetőket közösen ábrázoló fényképeiket kétségbeesett próbálkozásnak tekinthetjük, amivel fogva tartóik és maguk előtt is azt igyekeztek bemutatni, hogy elnyomók és elnyomottak között emberi kapcsolat van, a választóvonal (még) nem egyértelmű vagy elevenbe metsző.

A fotók időnként feszengést mutatnak, olykor megmosolyogtatják az embert. Úgy tűnik, mintha a középosztályú értelmiségieket, városi embereket hirtelen kibillentették volna társadalmi pozíciójukból, és most jó képet vágnak az új, megromlott helyzethez, azt játszva, hogy az egész szolgálat nem több, mint egy cserkész tábor. Az esetlen pózok, a megjátszott vagy igazi vidámság, azt a zavart leplezik, ami a feje tetejére állított társadalmi rendben a helyüket még nem egészen találó, hatalmukat egyelőre csak próbálgató, alsóbb rétegekhez tartozó öröket, és a képzetebb, műveltebb foglyokat jellemezte. A félszeg mosoly vagy túl harsány hahota a pillanatnyi helyzetnek szól és a kölcsönös zavarról árulkodik. A vélhetően szegényebb közegekből származó katonák korábban talán egyáltalán nem vagy ritkán álltak kamera elé, és idegenkedéssel vegyes büszkeséggel hagyták, hogy lefényképezzék őket.

A részletek ismertetése nélkül, itt annyit érdemes megjegyezni, hogy az általános hangulat rosszabbra fordult, amikor a 205/3. munkaszázadot októberben a távoli és rideg Kárpátokba szállították. A napló tanúsága szerint az emberek egyre fáradtabbak és kimerültebbek lettek, őrzőik pedig egyre feszültebbek és mogorvábbak. A fotókon mindezt alig vesszük észre: az elmaradott falusi ortodox zsidó életről, az érdekes épületekről és a komor, mégis magával ragadó hegyekről készült képek akár hamisítatlan turista albumból is származhatnak. Néhány Ebben a tekintetben nagyon hasonlóak az Európát megszálló Wehrmacht katonák amatőr felvételeiből összeállított családi albumokhoz, melyeknek rendszerint a „Háború vagy” címet adták a frontszolgálatról hazatért katonák (Jahn 2000, 10) fénykép a lakhelyként szolgáló kunyhókról, a nehéz fizikai munkáról azonban fogódzót adnak, milyen körülmények jutottak a században szolgálóknak.

Fotó 8 Csoportkép munkaszolgálatosokról útépítés közben szerszámaikkal (holokausztfoto.hu)

Fotó 9 Egy ortodox zsidó férfi imasálat visz (holokauszfoto.hu)

Fotó 10 Papfalvai kastély egy szikla mellett (holokauszfoto.hu)

Fotó 11 Munkaszolgálatosok a lakóépületükben (holokausztfoto.hu)

Az album reprezentációs és emlékezeti, emlékeket előhívó tárgy fotók válogatásával jön létre, csak az kerül be, amit az összeállítója odaillőnek vél. Szántó Endre öccsével szemben ironikus, humoros képaláírásokkal akarta eltávolítani magától a munkaszolgálat idején készült képek sötét valóságát. Naplójának utolsó bejegyzésében is hasonló szándékáról fogalmazta meg gondolatait: „Minden törekvésem az, hogy már most, mikor még benne vagyok, az egészet minél gyorsabban emlékké alakítsam. Ezt a célt szolgálja a rengeteg fénykép is, a relatív örömöket sem tudom már felfedezni, saját szórakozásom csak azt szolgálja, hogy előre látom az otthoni fényképrendegetést, milyen jó is lesz: otthon leszek és nem fog parancsolni senki” (December 16-i naplóbejegyzés átirata: Fekete et al. 2018, 74).

Fotó 12 Munkaszolgálatosok tankcsapdát építenek (holokausztfoto.hu)

Fotó 13 Csoportkép tisztekről és munkaszolgálatosokról a táboruk közepén (holokausztfoto.hu)

Az alkotó törekvése, mint tudjuk, nem vált valóra. Az album készítésével hiába próbálta múlttá merevíteni a kényszermunka időszakát, ez még csak a kezdet volt. Az album csak annyiban vált a múlt lenyomatává, hogy az üldöztetés átvészeltető fázisát rögzítette. A jövő elképzelhetetlenül tragikusan alakult. Szántó Endre, szemben Ervin öccsével, szerencsés volt, túlélte az újabb, sokaknak végzetesnek bizonyuló bevonulásokat. 1941-től már nem vihette magával fényképezőgépét, így nem dokumentálhatta a szörnyű szenvedéseket. Leszármazottai közlése szerint ebben az időszakban naplót sem írt.

Szántó Endre naplója és fotói, kiegészítve Szántó Ervin fotóalbumával együttesen értékes, és ritka dokumentumai a magyarországi munkaszolgálatnak. A meglepően könnyed fényképek első látásra nem igazolják elképzeléseinket a kényszermunka szörnyű kegyetlenségéről és megerősítheti azokat a véleményeket, amelyek szerint a Horthy-korszak nem is volt rossz a zsidóknak, akik legfeljebb a háború utolsó évében, a német akaratából váltak áldozattá. A naplóban szabadon megfogalmazott mondatok azonban sokkal komorabbak és arra emlékeztetik a vizuális források kutatóit, hogy igyekezzenek minél jobban feltárni a képek keletkezésének körülményeit. Rendkívül fontos a mosolyok „mögé” nézni, és a fotókhoz kapcsolódó írásos dokumentum hiányában is nagyon körültekintően elemezni a képeket.

SUMMARY

Dr. Endre Szántó's, Dr. Ervin Szántó's diary and photos are valuable and rare documents of the Hungarian labor service. The surprisingly light-hearted photographs at first sight do not support our concept of the terrible cruelty of forced labor, and thus may confirm the view that the Horthy-era was not that bad for the Jews, who only fell victims of the German will in the last year of the war. However, the depiction of events from the diary are much gloomier and remind researchers of visual sources to try to detect as closely as possible the circumstances in which the images

were created. It is extremely important to look “behind” the smiles and analyze the images very carefully, even in the absence of written documents related to the photos.

IRODALOM

- Braham, Randolph L. 2015. *A népirtás politikája. A Holokauszt Magyarországon*. Budapest: Park kiadó.
- Gellért, Ádám. 2019. *Megvan a zsidó, fültövön lőttem, azonnal vége lett*. https://index.hu/techtud/tortenelem/2019/09/27/megvan_a_zsido_fultovon_lottem_azonnal_vege lett/ [06. 11. 2021].
- Kovács, M. Mária. 2012. *Törvénytől sújtva – a numerus clausus Magyarországon, 1920 – 1945*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Fekete, Ildikó – Németh, Linda – Sándor, Márta (Szerk.) 2018. *Így kezdődött... Munkaszolgálat 1940-ben Dr. Szántó Endre naplója alapján. A Holokauszt Emlékközpont kiállítása*. Budapest: Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány.
- Jahn, Peter – Schmiegelt, Ulrike. 2000. *Foto-Feldpost. Geknipste Kriegserlebnisse 1939 – 1945*. Deutsch-Russisches Museum Berlin-Karlshorst.
- Szécsényi, András. 2014. Fogalomtörténeti vázlat a munkaszolgálatról. In: *Betekintő*. 2014/3.
- Szécsényi, András. 2016. *A korszellem hálójában. Az egyetemi önkéntes munkaszolgálat rendszere, működése és nemzetközi beágyazottsága Magyarországon (1935 – 1944)*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Forrás:

A numerus clausus és a lányok – The numerus clausus vs. women című kiállítás katalógusa. 2B Galéria, Budapest, 2021. augusztus 26. – október 7. Kurátorok és a kötet szerkesztői: Karádi Éva és Szapor Judit.

ELÉRHETŐSÉG

Dr. András Lénárt
Holokauszt Emlékközpont
Páva utca 39
1094 Budapest
Magyarország
alenart@hdke.hu